

İSLAM İKTİSADINA GİRİŞ

Muhammad Akram Khan

iktisat yayınları

İktisat Yayınları – 13
İktisat Giriş Dizisi – 1

Muhammad Akram Khan, *İslam İktisadına Giriş*

Çeviren: Gökhan Umut
Çeviri Redaksiyon: Hakan Sarıbaş
Yayına Hazırlayan: Merve Akkuş Güvendi
Musahhah: Muhammed Aydın

Kapak Tasarımı ve İç Tasarım: Furkan Selçuk Ertargin
Kapak Görseli: Sultanahmet Camii Giriş Kapısı, İstanbul

Çeviriye Temel Alınan Metin:
Khan, M.A. (1994). *An introduction to Islamic economics*.
İslamabad, Pakistan: International Institute of Islamic Thought

Baskı: Limit Ofset - Sertifika No: 28397
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. ZA13 Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul
Tel: +90 216 212 567 45 35
1. Baskı: İstanbul, 2017
ISBN: 978-605-67900-0-3

© İktisat Yayınları, 2017

Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları
Rasimpaşa Mah. Rıhtım Cad. Nemlizade Sok.
Güleryüz Apt. No:9 Daire:3 Kadıköy / İstanbul
Tel / Faks: +90 (216) 418 20 10
www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadi Araştırma Merkezi'nin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Muhammad Akram Khan
İslam İktisadına Giriş
1. Baskı, xvii + 156 s., 13.5 x 21 cm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN- 978-605-67900-0-3
1. İslam İktisadı 2. Piyasa 3. Metodoloji

İSLAM İKTİSADINA GİRİŞ

Muhammad Akram Khan

Çeviren
Gökhan Umut

iktisat
yayınları

İktisat Giriş Dizisi

Bu dizide, iktisatla ilgili temel kavram ve meseleleri açıklayıcı güncel eserler bulunmaktadır. Dizide iktisatın ana konuları, temel yaklaşımlar, kuramlar ve alternatif yaklaşımların yer aldığı çalışmalara yer verilmektedir.

Dizideki Diğer Kitaplar

Khurshid Ahmad, *İslam İktisadi Çalışmaları*

M.Umer Chapra, *İktisadi Tehditler ve İslam*

Abdullah Karadağı, *İslam İktisadına Giriş*

Asad Zaman, *İslam İktisadının Ana Konuları*

M. Kabir Hassan, Mervyn K. Lewis, *İslam ve İktisadi Hayat: Ana Konular ve Metinler*

Muhammad Akram Khan

İslam ekonomisinin ve finansının öncülerinden sayılan Khan, Pakistan (1966) ve İngiltere’de (1967) lisansüstü derecelerini aldı ve Pakistan Denetim Genel Müdürlüğü’ne katıldı. Routledge tarafından basılan Glossary of Islamic Economics and Finance (İslam Ekonomisi ve Finansı Sözlüğü) adlı eser de dâhil olmak üzere İslam ekonomisinin çeşitli veçhelerine dair 20 kitap, 55 araştırma makalesi ve yaklaşık 100 kitap incelemesi yayınladı. 2003’te B.M.’nin Uluslararası Gözetim Ofisi’ne katılıncaya değin Pakistan’ın Genel Denetim Yardımcılığı yaptı.

Gökhan Umut

Lisans eğitimini Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat bölümünde tamamlayan Umut, aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde “Testing for Asymmetry in Okun’s Law: Evidence from Turkey” başlıklı teziyle yüksek lisansını (2013) tamamladı. İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı’nda (OECD) bir yıl süreyle ekonomist olarak görev yapan Umut, halen Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı’nda (TİKA) uzman olarak görev yapmaktadır. Ayrıca Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İktisat (İngilizce) bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız.

Al-i İmran Sûresi, 3:103

Dinlerini parça parça edip guruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir.

En'am Sûresi, 6:159

İçindekiler

Takdim	ix
Önsöz	xiii
Teşekkür	xix
1. İslam İktisadı: Genel Bakış	1
2. İslam İktisadının Doğası	31
3. İslam İktisadının Metodolojisi	61
4. Uygulamada İslam İktisadı	87
5. Gelecek İçin Bir Umut	95
6. Araştırmaların Gelecekteki Yönü	121
Ek 1. Hissedarların Sorumluluğu	127
Ek 2. Proje Değerlendirmesinin Hesaplanması	131
Notlar	137
Seçilmiş Kaynakça	143
Dizin	151

Takdim

Elinizdeki kitap 1994 yılında ilk defa yayınlandığında Sovyetler Birliđi daha yeni dağılmış ve birliği oluşturan ülkeler sosyalizmden çıkıp kapitalizme geçiş yapıyorlardı. Kapitalizm, sosyalizmle olan mücadelesini kazanmış görünüyordu ve liberalizm taraftarları zafer sarhoşluğuyla artık tarihin sonunun geldiğini ve insanlığın en mükemmel düzene ulaştığını iddia ediyorlardı.

Bu tartışmaların yaşandığı dönemde Muhammad Akram Khan *İslam İktisadına Giriş* kitabını Pakistan'da yayınlamıştır. Akram Khan, Dođu Bloku ülkelerinin yeni iktisadi düzen arayışlarına cevap vererek tercihin kapitalizm değil İslam iktisadı olması gerektiğini büyük bir öz güvenle dile getirmiştir. Alternatif olma vurgusu çok açıktır. Bu bağlamda kitabın muhatap olarak tüm insanlığı alması, değerini öne çıkararak ilk unsurdur zira İslam dini, belirli bir kavme değil tüm insanlığa indirilmiştir.

Muhammad Akram Khan'ın önsözüyle başlayan bu kitapta altı bölüm bulunmaktadır. İslam iktisadına genel bir bakışın verildiği ilk bölümden sonra İslam İktisadının doğası, İslam iktisadının metodolojisi ve İslam iktisadının uygulaması anla-

tılmaktadır. Son bölümde de gelecek çalışmalara yol gösterici açıklamalara yer verilmiştir. Konuların terkihi ve içeriğine bakıldığında önemli bazı meziyetlerin olduğunu görüyoruz.

Bunlardan ilki, yayınlanmasının üzerinden 23 yıl geçmesine rağmen kitabın güncelliğini kaybetmemiş olmasıdır. Kitaptaki bölümler İslam iktisadının önemli iddialarını sergilemektedir. Bu iddialar üzerinde halen aktif olarak çalışılmakta ve ilerlemeler kaydedilmektedir. Dolayısıyla, İslam iktisadı hakkında bilgisi olmayanlar, İslam iktisadının önemli iddialarını öğrenme fırsatı bulacaklardır.

İkinci olarak, Akram Khan kitabı çok açık bir dille yazmıştır. Bir kitap için anlatılanlar önemli olduğu kadar onun nasıl takdim edildiği de önemlidir. Bu açıdan okuyucular, anlaşılması rahat akıcı bir üslupla karşılaşacaklardır. Kitlelerin rahatlıkla anlayacağı bir dille yazıldığından İslam iktisadı hakkında bilgisi olmayan genel okuyucular dahi kitaptan önemli oranda istifade edecektir.

Üçüncüsü, kitabın bölümleri ve içeriği mevcut iktisat müktesebatını göz önünde bulundurarak yazılmıştır. Konular iktisat müktesebatının uğraştığı meselelere temas edilerek anlatılmaktadır. Tam istihdam, eksik istihdam, işsizlik, fakirlik, gelir dağılımında adaletsizlik, enflasyon, para, banka, faiz ve döviz kurunun istikrarsızlığı gibi iktisat müktesebatında çalışılan konular İslam iktisadının yaklaşımıyla ele alınmaktadır. Bu açıdan bu meselelerle uğraşan fakat İslam iktisadı hakkında bilgisi olmayan okuyucular bu kitaptan en fazla istifade edecek olanlardır.

Son olarak, bu değerli kitabın Türkçeye çevrilmesiyle İslam iktisadı alanında adeta kurak bir alan hüviyetine sahip olan Türkçe literatüre büyük bir katkı yapılmaktadır. Türk okuyucular bu kitapla İslam iktisadı hakkında daha nitelikli ve kapsamlı bilgi

edinme imkânı bulacağından bu durum, şüphesiz ki ülkemizin entelektüel birikimi için çok sevindirici bir gelişme olacaktır.

Muhammad Akram Khan'ın bu kitabını Türkçeye çevirme kararı alan değerli İKAM başkanı Doç. Dr. Lütfi Sunar'a ve yönetim kurulu üyelerine, kitabı Türkçeye büyük bir titizlikle çeviren Gökhan Umut'a ve emeği geçen herkese çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Hakan Sarıbaş

Önsöz

20. yüzyılın kazanımları sayılamayacak kadar çoktur. Bununla birlikte son tahlilde, bu yüzyıldaki maddi ilerleme insani vasıfların sürekli yağmalanmasını ve insani kültürün ahlâki temellerinin erozyona uğramasını görmemizi engellemiştir. Teknolojik gelişmelerle gelen eşi görülmemiş maddi refah, sıradan bir bireye, geçen yüzyılda ancak kralların ve imtiyazlı seçkin kişilerin sahip olduğu bir yaşam tarzı imkânı sunmuştur. Bu, ancak bilimsel araştırmaları ve büyük kalkınma projelerini finanse etmek için sağlanan paranın yardımıyla mümkün oldu. Fakat ne yazık ki, maddi serveti ve konforu artırmaya yönelik tüm bu çabalar, en önemli odak noktası olan insanın kendisini kapsam dışı tutmuştur.

Bütün yüzyıl boyunca dünyadaki bütün milletlerin biriktirdiği başarı, insanoğlunun devasa kalkınma makinesinde yalnızca küçük bir katkısı olan bir parça olarak büyümesine ve gelişmesine katkı sağlamıştır. İnsan, bütün kalkınma çabalarının tacı olarak düşünülmemiştir. En iyi ihtimalle, 'beşerî sermaye' olarak değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, insanın kültürel gelişimini sağlamak ve diğer insanlarla aynı duyguları paylaşma yetisini kazandırabilmek amacıyla insanın eğitimi ve öğretimi adına çok az

şey yapılmıştır. Bugün bile, her ne kadar insanların eşit olduğu fikrine dair bir sözde bağlılık mevcut olsa da kırsal ile kentsel alanlarda ve zengin ile fakir ülkeler arasında; içme suyu, hıfzıssıhha, sağlık yardımı, yollar, yakıt, elektrik ve telefon gibi temel hizmetlerin sağlanmasında ciddi eşitsizlikler bulunmaktadır. Kaynak dağılımı çoğunlukla, insanların ihtiyaçlarına göre değil, ekonomik ve finansal kriterlere göre yönlendirilmektedir. Benzer bir biçimde, bilimdeki ve teknolojideki araştırma programları da ticari firmalar için potansiyel getirisine ya da devletler için potansiyel ekonomik güce göre yönlendirilmektedir. Sermaye, nerede olursa olsun, güvenli bulduğu ve getirisinin garanti olduğu programlara yönelir. Finansal saikler hüküm sürmektedir. Dünyadaki herkesin zenginleşmesini sağlayacak işlenmemiş topraklar ve okyanuslar ve kalkınma için sınırsız imkânlar mevcut ancak bu imkânların keşfedilmesi için finansman sağlanması gerekmektedir. Fakat ne yazık ki, finansman sadece belli bir faiz oranı ile kullanılabilir. Sermaye sahibine belli bir faiz oranı garanti etmeyen projeler, fon bulmakta zorlanmaktadır. Milyonlarca insan, sırf faiz ile borç verenlerin son kuruşuna kadar ısrar etmesi sebebiyle işsizdir. İnsani gelişim, eğitim/öğretim, bilimsel araştırma ve altyapı inşasına yönelik bütün programlar ancak belli bir maliyetle elde edilebilen finansman gerektirir.

20. yüzyılın bize öğretmiş olduğu ders, 'rantyecilere ötanazi' noktasına ulaşana kadar tam istihdamın mümkün olmadığıdır. Bu sebeple, 21. yüzyılın zorlu görevi, faizsiz temelde finansman sağlayan bir mekanizmanın icat edilmesine dayanmaktadır. Eğer insanı böyle bir mekanizmayı keşfedebilirse, kendisini paranın bağlarından kurtarmayı başarabilir. Böyle bir durum, paranın insana hâkim olduğu değil insanın paraya ege-men olduğu bir döneme öncülük edebilir. Tüm çağlar boyunca bütün dinlerin ve çeşitli düşünce akımlarındaki düşünürlerin, finansman üzerindeki faizin aleyhinde olmasına rağmen, faiz-

siz temelde kurumsal bir finansman sağlayacak uygulanabilir bir mekanizma bulmak yönünde çok az çaba sarf edilmiştir. 21. yüzyıl insanı, finansın bağlarından kurtaracak zorlu görevi kabul etmelidir.

Birçok bakımdan, şartlar bu çaba için hazırlanmıştır. Ekonomik cephede, borç tuzağı, stagflasyon, işsizlik, zengin ve fakir ülkeler arasında artan eşitsizlik 20. yüzyılın ortaya koyduğu zorluklardır. Faiz zulmüne yönelik farkındalık giderek artmaktadır ve faizsiz finansa olan ihtiyaç her gün hissedilmektedir. Politik cephede, komünist ülkelerdeki dramatik değişimler ve kapitalist dünyada benzer bazı öfke patlamalarına neden olan iç çelişkiler üzerindeki uzun süreli korkular, bizleri sömürsüz bir çerçeveye geliştirmeye zorlamaktadır ve böylece 21. yüzyıl insanlık için bir umut asrı olabilir.

Birleşmiş Milletler'de ve çeşitli bölgesel örgütlerde, insanoğlunun kalkınmasına büyük önem verilmesi gerektiğine dair giderek artan bir farkındalık oluşmuştur. Fakat bu programlar temel noktayı kaçırmaktadır. İnsan, finansa bağımlı kaldığı müddetçe asla gelişip kalkınamaz. Kendisini finansın pençesinden kurtarmalıdır. Faizsiz finansmanın varlığı, insanların geniş arazilerden yararlanmasını mümkün kılar. Mali açığı ortadan kaldırdığı ve enflasyonun azalmasına yardımcı olduğu ölçüde, işsizliği ve ek-sik istihdamı ortadan kaldıracaktır. Uluslararası cephede, fakir ülkelere zengin ülkelere faiz şeklindeki mevcut kaynak akışı duracaktır. Fakir ülkeler, borç aldıkları ülkelerin kalkınmaları için değil, kendi kalkınmaları için efor sarf edecektir. Bu, Keynes'in deyişiyle, insanlık için 'büyük değişim' olacaktır.

21. yüzyıla, finansmanın masrafsız bir şekilde sağlanacağı uygulanabilir bir mekanizmanın geliştirilmesi kararlılığıyla girmeliyiz. Yeterli finansman mevcut değilse, dünyadaki refahı ve barışı artırmaya yönelik diğer bütün stratejilerin başarısız olma-

sı muhtemeldir. Dolayısıyla, öncelikli olarak, en aşilamaz engellerin üstesinden gelmeye çalışmalıyız. Bu herkes için bir refah dönemini de beraberinde getirecektir

Bu öneri ütöpik gibi görünebilir. Fakat tarih bize umut ve cesaret vermektedir. Köleliğin kaldırılması, tüm yetişkinlere oy hakkı verilmesi, herkes için eğitim ve kadın-erkek eşitliğı gibi fikirlerin hayalperestlerin çılğın hayalleri olarak görüldüğü zamanlar vardı. Birkaç on yıl önce ya da birkaç yüzyıl önce tüm bu fikirler, bugün faizsiz bir dünya vizyonunda düşünöldüğü gibi uygulanamaz olarak görölüyordu. Fakat insanın becerisi ve iradesi göz önüne alındığında, bu hayal de gerçekleşebilir. Bu, 21. yüzyılı daha yaşanılabilir bir zaman dilimi yapacaktır. Bütün dünyayı neredeyse bir cennete dönüştürecektir.

Bu kitap, İslam iktisadının bir çerçevesini göstermeyi amaçlıyor. Ana konusu, günümüz dünyasını şekillendiren neoklasik iktisadın ömrünü tamamladığını göstermektir. Yaklaşımı sığ, varsayımları gerçekçi değil ve bütün stratejileri insanı dışlayan bir yapıdadır. Eğer insanın tasavvuru neoklasik iktisadın temel çerçevesini aşamazsa, bu dünyadaki geleceğı oldukça umutsuzdur.

Bu çerçevede, İslamî ekonomik kurallar bir umut ışığı sunmaktadır. Bu kitap, okuyucuyu İslam iktisadının ilkelerine objektif bir şekilde yaklaşmaya ve İslam iktisadının potansiyellerini kavramaya davet ediyor. Kitap hem sıradan okuyucuya hem de Batı'da eğitim görmüş profesyonel ekonomistlere hitap etmektedir. Ancak, konuyu detaylı bir şekilde ele almamaktadır. Bunun yerine, İslam iktisadı konusuna sade bir giriş yapmaya çalışmaktadır.

Birinci Bölüm, konuya genel bir bakış vermektedir. Özellikle, kitabın tümünü okumaya vakti olmayanlar için hazırlanmıştır. Konunun ana noktalarını hızlı bir şekilde ele almaktadır.

İkinci ve Üçüncü Bölümler, İslam iktisadının temel kurallarını formüle etmeye yönelik daha çok akademik bir gezinti olarak organize edilmiştir. Konuyu tanımlamakta, kapsamını ve metodolojisini ifade etmektedir. Bunlar profesyonel iktisatçılar ve üniversite düzeyindeki İslam iktisadı öğrencileri içindir.

Dördüncü Bölüm, günümüz dünyasında İslam iktisadının uygulamasına dair kısa bir özet sunmaktadır. Bu, her ne kadar yeterli seviyede olmasa da Müslüman ülkelerin İslam iktisadının temel ilkelerini uygulamaya koyma istekliliğini göstermektedir.

Son iki bölüm, İslam iktisadının geleceğin iktisadı olduğunu ve neoklasik iktisadın, İslam iktisadının ilkelerinden ve metodolojisinden faydalanabileceğini iddia etmektedir.

Ana metni iki ek takip etmektedir. Birinci ek, anonim bir şirkette hissedarların sorumluluğunu tartışmaktadır. İkinci ek, proje değerlendirmesinin hesaplanması ile ilgilidir. Kapitalizmle karşılaştırıldığında, İslam'ın bu meselelerde farklı bir konuma sahip olduğuna inanıyoruz. Fakat ana metin, bu tartışmalara kitabın dengesini ve devamlılığını bozduğu için yeterli yer ayıramadı. Bu nedenle, bu tartışmaları ek olarak metne dâhil ettik. Daha detaylı okuma yapmak isteyen ciddi okuyucular için, İslam iktisadı üzerine yapılmış son çalışmalardan seçilmiş bir bibliyografi ekledik. Kitabın, İslamî değerler ve davranış normları ile donanmış faizsiz bir dünya ekonomisi kurma yönünde daha fazla düşünmeye teşvik edeceğine inanıyoruz. Modern dünyanın, dine karşı önyargısının, çağdaş insanın rasyonelliğini ve objektifliğini sarsmayacağını ısrarla umut ediyoruz. Umuyoruz ki, ümitsizlik içindeki mevcut yüzyıla bir hayli yakın olan çağımız insanı, İslam iktisadi düzeninin ilkelerinde bir umut ışığı görecektir.

Muhammad Akram Khan

28 Şubat 1993